

De logica van de beeldcultuur en de logica van de politiek

Patrick Stouthuysen

Redactielid en politicooloog VUB

Televisie stompt de mensen af. Dat hoor je althans voortdurend beweren. De veelvuldige blootstelling aan beelden van moord en doodslag maakt mensen ongevoelig en onverschillig. Wie lang genoeg voor de treurbuis zit, kweekt eelt op zijn ziel en zapt het wereldleed de huiskamer uit. Dat is dus niet zo. Het ongedaan maken van het tweeëntwintig maanden durende beleg van de Bosnische hoofdstad heeft alles met televisiebeelden te maken. Sinds het begin van de Joegoslavische burgeroorlog werd in kranten en tijdschriften geïnformeerd, geanalyseerd en gedebatteerd. Dat heeft weinig of geen zoden aan de dijk gezet. De beelden van de morteraanval op de markt van Sarajevo hebben daarentegen een golf van verontwaardiging op gang gebracht, waardoor uiteindelijk de patsituatie werd doorbroken. Beeldcultuur-woordcultuur: één-nul.

Als televisiebeelden ertoe kunnen bijdragen dat de kanonnen zwijgen, dan zou het ongepast zijn om deze bijdrage niet naar waarde te schatten. Televisiebeelden doen echter meer: in groeiende mate sturen ze de politieke werkelijkheid. Het gaat er niet alleen om dat een handjevol nieuwszenders bepaalt waarop de ogen van de wereld en van de besluitvormers worden gericht. Dat gegeven is al wel vaker belicht: nieuws is wat op het scherm komt en wat op het scherm komt, bepaalt de politieke agenda. Er is evenwel nog iets anders aan de hand. De logica van de beeldcultuur dringt de politiek binnen. Dat heeft veel ingrijpender gevolgen.

Beelden vormen geen ondubbelzinnige en voor zichzelf sprekende afspiegeling van de werkelijkheid. Zo vertellen beelden van concreet menselijk leed tegelijk meer en minder over de realiteit. Enerzijds geeft het beeld van een moe-

der die net haar kind heeft begraven een veel scherper inzicht in wat oorlog voor de betrokkenen precies betekent. Anderzijds vertelt zo'n beeld niets over de achterliggende maatschappelijke werkelijkheid die de context en mogelijk de verklaring geeft voor het feit dat er kinderen sterven. De logica van de beeldcultuur maakt dat concrete gebeurtenissen worden uitvergroot tot illustraties bij fundamentele morele kwesties. Wie op het scherm doden en gewonden ziet, wie in close-up de radeloosheid ziet van mensen die net hun familieleden hebben verloren, heeft geen verdere uitleg van doen: mensen lijden, mensen gaan dood. Er zijn elementaire ethische beginselen in het geding die de kijker dwingen positie te kiezen.

Tegen die schijnbare ondubbelzinnigheid is haast niemand bestand. Ook de wereldleiders niet. Zo konden we vernemen dat de Amerikaanse president, na het bekijken van de bewuste beelden van de markt van Sarajevo, contact opnam met de eveneens door die beelden geschokte Franse minister van buitenlandse zaken. Met z'n beiden forceerden ze de Navo tot een spoedzitting, waarop een doodzieke secretaris-generaal, ook onder invloed van wat hij gezien had, de andere vergadelaars voor het blok zette en een fundamentele beslissing eiste. Dat is de macht van de beeldcultuur. De wijze waarop een gebeurtenis in beeld wordt gebracht heeft echter ook invloed op de manier waarop de politiek zal reageren. Wanneer een concrete gebeurtenis als een elementaire ethische kwestie wordt gepresenteerd, dan zullen mogelijke oplossingen ook in die sfeer worden gesitueerd. Als een conflict als een zaak van goed en kwaad wordt gepresenteerd, van slachtoffers en beulen, dan ligt de

remedie voor de hand: schakel de booswichten uit.

Wie de beelden van honger stervende Somalische kinderen zag, had op dat moment geen boodschap aan een verhaal over de ingewikkeldheid van de achterliggende maatschappelijke toestand. De beelden dwongen immers tot een eenvoudige en ondubbelzinnige conclusie: het leven van die kinderen moest worden gered, iemand moest iets doen. Uiteindelijk besloot de internationale gemeenschap, onder sterke Amerikaanse druk, waaraan de verontwaardiging van de binnenlandse publieke opinie niet vreemd was, tot een interventie. Wat het preciese doel was van die interventie, welke consequenties zo'n tussenkomst kon hebben, welke risico's eraan verbonden waren, leek op dat moment niet aan de orde. Iedereen had de beelden van stervende kinderen gezien. Die beelden spraken voor zich.

Dat was, zoals later bleek, niet zo. De beeldenstroom uit Somalië had een complexe maatschappelijke realiteit teruggebracht tot een veel minder ingewikkelde, principiële kwestie. Het leek te gaan om het elementaire beginsel dat niemand van honger mag sterven in een wereld van overvloed. Dat beeld had een enorme mobiliserende kracht, als gevolg waarvan effectief het leven van honderdduizenden werd gered. De manier waarop dat was gebeurd had evenwel ook een niet voorzien neveneffect: de internationale gemeenschap werd partij in een intern Somalisch conflict. Een conflict dat steeds minder beheersbaar werd, waarin de VN-troepen, die eerst voedsel hadden gebracht, nu hun geweer richtten op de burgerbevolking en waarbij goedmenende hulpverleners het slachtoffer werden van de volkswroede. De Somalische werkelijkheid, die ooit in het ondubbelzinnige beeld van hongerige kinderen leek te kunnen worden gevat, bleek oneindig ingewikkelder. Alle goede bedoelingen ten spijt waren de problemen alleen maar uitzichtlozer geworden.

Max Weber, één van de vaders van de moderne sociologie, merkte op dat, wanneer er over politiek wordt gepraat, er vaak vanuit twee verschillende ethische posities wordt geargumenteed. Sommigen hanteren een "ethiek van de absolute beginselen", terwijl anderen vanuit een

"ethiek van verantwoordelijkheid" vertrekken. Beginselvasten beoordelen handelingen in de eerste plaats vanuit de bedoelingen waarmee ze worden gesteld. De verantwoordelijken laten zich daarentegen veeleer leiden door de gevolgen die handelingen kunnen hebben. De enen beoordelen de realiteit aan de hand van absolute maatstaven, de anderen kijken naar wat er gebeurt als je die maatstaven in de realiteit hanteert.

Die tegenstelling kom je steeds weer tegen. In het debat over een eventuele militaire interventie in ex-Joegoslavië wordt bijvoorbeeld nadrukkelijk vanuit deze twee ethische posities stelling genomen. In het ene kamp vind je diegenen die, geconfronteerd met de dagelijkse gruwel, één of andere militaire interventie bepleiten. Vragen omtrent wie militair moet tussenkomen, waar zo'n tussenkomst precies kan plaatsvinden, hoe dat in zijn werk zal gaan en wat uiteindelijk het politieke doel is van de interventie, worden vanuit die positie als secundair beschouwd. Cruciaal is het gegeven dat in Sarajevo, Srebrenica en Mostar dagelijks mensen sterven onder mortiervuur. In het andere kamp is men niet minder verontwaardigd over de moordpartijen op onschuldige burgers. Daar zal men echter precies die vragen naar de praktische gevolgen van één of andere vorm van interventie doorslaggevend achten. Daar wordt vooral de complexiteit van het dossier in de verf gezet en wordt gewaarschuwd voor politiek en militair avonturisme. Waar in het ene kamp de verwijzingen naar München en de appeasement-politiek van tussen de twee wereldoorlogen niet van de lucht zijn, worden hier veeleer historische parallelen gezocht met Vietnam of Noord-Ierland.

De wijze waarop de beeldcultuur met menselijk leed omgaat, speelt in het voordeel van diegenen die absolute maatstaven hanteren. De logica van de beeldcultuur maakt dat politieke kwesties worden teruggebracht tot éénduidige tegenstellingen tussen goed en kwaad, schuld en onschuld, daders en slachtoffers. In zo'n beeld is geen ruimte voor vragen naar de gevolgen van met de beste bedoelingen ondernomen acties. Als het over elementaire ethische beginselen gaat, roepen kritische bemerkingen omtrent de

haalbaarheid van wat wenselijk is, al gauw de verdenking op van zielloos pragmatisme, cynische onverschilligheid of morele lafheid.

In de realiteit zal het echter precies om die haalbaarheid gaan. Ten aanzien van Bosnië gaat het er bijvoorbeeld over dat wanneer men de strijdende partijen tot een staakt-het-vuren wil bewegen, men zich ook moet engageren om de naleving van zo'n bestand af te dwingen. Dat houdt vrijwel zeker de inzet van grondtroepen in *en rechtstreekse confrontaties waarbij doden en gewonden kunnen vallen, ook in het eigen kamp en onder de burgerbevolking. Dat impliceert ook dat er dingen kunnen gebeuren die het thuisfront tegen de interventie kunnen keren. Beelden van gesneuvelde Belgische soldaten of van Servische kinderen die gedood werden door een Belgische bom, kunnen een totale omslag van de publieke opinie teweegbrengen. In termen van goed en kwaad worden de rollen dan omgekeerd. Onze jongens die als "redders van Sarajevo" de strijd werden ingestuurd, zullen dan als de "beulen van Belgrado" tot een roemloze aftocht worden gedwongen. Ook dat is de macht van de beeldcultuur.*

De wijze waarop het Joegoslavische conflict wordt uitgebeeld maakt het niet makkelijk om tot een oplossing te komen. Als de Bosnische kwestie een zaak van beulen en slachtoffers is, dan is

het evident dat de publieke opinie niet aanvaardt dat die beulen in Genève mee aan tafel zitten of dat met de lokale Servische krijgsheren akkoorden worden gesloten. De moeizame inspanningen van onderhandelaars en bemiddelaars worden dan een vorm van medeplichtigheid. Hoe je het echter ook draait of keert: na verloop van tijd zal er moeten worden gepraat en zal er één of ander vergelijk moeten worden gezocht. Voortgaand op de wijze waarop het conflict in beeld werd gebracht, zal zo'n vergelijk als een vorm van capitulatie worden gehegeld.

"Politiek bedrijven is als gaten boren in hard hout: het eist een krachtige hand en veel geduld, hartstocht en evenwichtigheid". Dat komt ook van Max Weber. Politiek is een zaak van een warm hart en een koel hoofd. Wie zich de hele tijd door zijn gevoelens of door absolute beginselen laat leiden, is een gevaar voor zijn medemens. Wie deze gevoelens of beginselen nooit laat meespelen ook. Het probleem is dat dezer dagen wel zeer nadrukkelijk en eenzijdig aan die gevoelens en beginselen wordt geappelleerd. Geduld, evenwichtigheid en oog voor de gevolgen van goede bedoelingen zijn niet onmiddellijk goed in de markt liggende deugden. Dat is in zeer belangrijke mate het gevolg van de beeldcultuur.